

**BİR “BARIŞ” KONSEPTİ OLARAK SİVİL TOPLUM VE DEVLET İLİŞKİSİ
RELATIONSHIP BETWEEN CIVIL SOCIETY AND STATE AS A “PEACE” CONCEPT**

Ahmet ALP¹

Vefa ADIGÜZEL²

Öz

Bu çalışmanın amacı, küreselleşme süreci ile birlikte Türkiye’de toplumun her alanında gelişimini hızlı bir şekilde gerçekleştiren ve toplumsal sorunların çözümünde etkin bir alan olarak görülmeye başlanan sivil toplum anlayışının günümüzdeki özelliklerini ortaya koymak ve irdelemektir. Böylece, bu çalışma, son yıllarda değişen devlet ve sivil toplum ilişkilerinin ortaya konulmasında ve Türkiye’de sivil toplum anlayışının gelişimi hakkında literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. 1950’li yıllardan 2000’li yıllara kadar demokrasi Türkiye’de ortalama her 10 yılda bir askeri darbe ile yüzleşmiştir. Türk demokrasisinin son 10 yıllık süreçte, sivil toplumun gelişimi önünde bir bariyer olarak duran askeri vesayeti büyük ölçüde geriletmesi sivil toplum anlayışının gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Öte yandan, buna bağlı olarak daha özgür bir toplumda gelişme fırsatı yakalayan sivil toplum anlayışının 2000’li yıllardan önceki toplumsal işlevsel özellikleri bakımından farklılığının ortaya konulması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Devlet, Demokrasi, Birey, Kurum.

Jel Kodlar: Z13

Abstract

The aim of this study is to investigate and propound the features of today’s civil society understanding that has been started to be seen as an effective area for the solution of social problems and has expeditiously carried out its development in all areas of society in Turkey with globalization process. Thus, this study has been considered contributing to literature about being presented changing relationships of state and civil society and the development of civil society in recent years. Democracy has faced with a military coup once in every 10 years on average from the 1950’s to 2000’s. Downgrading of military domination that confronting as a barrier against the development of civil society by Turk democracy has played an important role in the last 10 years. On the other hand, it is important to be presented the difference of civil society’s understanding which took development opportunity in a more free society in terms of its social functional characteristics before 2000’s

Key Words: Civil Society, State, Democracy, Individual, Institution

Jel Codes: Z13

¹ Arş. Gör. Bingöl Üniv. Fen-Edebiyat F. Sosyoloji Bölümü ahmetalp1349@gmail.com, 0000-0001-8239-969X

² Arş. Gör. Bingöl Üniv. Fen-Edebiyat F. Sosyoloji Bölümü vefaadiguzel@gmail.com,

GİRİŞ

Devlet ile sivil toplum arasındaki bağı kuran temsiliyet olgusunun temeli katılımdır. Sivil toplum kuruluşları katılımı yaygınlaştıran araçlardır. Sivil toplumun varlığı, demokratik bir toplumda siyaset kurumunun yurttaşlar arasında uzlaşmaya dayalı, özgür bir şekilde katılımcı bir süreç dönüşmesi için önemli bir koşuldur. Teorik olarak, sivil toplum, birey ile devlet arası bir yerde bulunur ve bunların ilişkilerinde bir tampon mekanizma işlevi görür.

Sivil toplum, son yıllarda özellikle küreselleşmeyle birlikte önemi artmasının yanında ulusal özelliklerden ziyade küresel bir anlayışa doğru evrilen bir olgudur. Çeşitli tarihsel süreçlerde farklı biçimlerde ortaya konulmuş olan sivil toplum anlayışı, günümüzde toplumsal birlikteliklerin sağlanmasında, bireylerin toplumsallaşma süreçlerinde toplum ile bütünleşmesinde ve çeşitli toplumsal sorunların çözümünde önemli görevler üstlenebilecek konumdadır. Önemli bir güç olarak ortaya çıkan sivil toplum anlayışının çeşitli dönemlerde hem dünyada hem de Türkiye’de baskı altına alındığı veya çalışmalarının engellendiği görülmektedir. Fakat sivil toplum anlayışının baskı altına alındığı toplumlara da göz atıldığında başta iktidar baskısı sonucu engellenmiş özgürlüklerin ortaya çıkması sorunu olmak üzere birtakım toplumsal sorunların meydana geldiği gözlemlenmiştir.

Türkiye’de sivil toplum konusunda Küçükömer (1997), Çaha (2007) ve Keyman (2015) önemli çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalarda sivil toplumun niteliğinin ve özelliklerinin ortaya konularak toplumdaki işlevlerinin ele alınması önemli görülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma literatürden hareketle sivil toplum konusunda yapılan çalışmalara atıflarda bulunmakta ve günümüzde toplumsal barışın sağlanmasına yönelik düşüncelerin ortaya konulması bağlamında literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, öncelikle sivil toplum olgusu hakkında fikir yürüten düşünürlerden hareket ederek, sivil toplumun tarihsel gelişimini ve ne tür yönetim biçimlerinde kendisini nasıl gerçekleştirebildiği konusunu ele almaktır. Böylece dünyada ve Türkiye’de sivil toplum olgusunun gelişim seyri içerisinde özellikle Türkiye’nin toplumsal sorunlara yaklaşımı irdelenmektedir. Çalışmanın devamında ise, demokrasi ve sivil toplum ilişkisi ele alınmakta ve böylece bu iki olgunun birbiri için önemi ortaya konularak sivil toplumun Türkiye’de toplumsal barışa yönelik genel anlamda katkıları incelenmektedir.

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUMUN TARİHSEL GELİŞİMİ

Kavramsal ve düşünsel anlamda temelleri Antik Yunan’a kadar uzanan sivil toplum nasıl olur da bu kadar eski bir geçmişe sahip olabilir? Bu soru sivil toplum kavramı ve onunla eş değerde olan özgürlük düşüncesinin birbiriyle olan ilişkisini ortaya koyması açısından önemli görünmektedir. Çünkü bu açıdan Antik Yunan felsefesi ele alındığında, modern dünya uygarlığının temellerini oluşturan Felsefe, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Tıp gibi çalışmaların özgür düşünce ortamında ortaya çıkmaya daha elverişli oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim günümüzde siyaset ve sosyal bilimcilerin önemle üzerinde durdukları devlet, yasalar, demokrasi, özgürlük, eşitlik, adalet, yurttaşlık ve sivil toplum gibi kavramların ilk örneklerine de tarihsel koşullar içerisinde diğer toplumlara göre daha

Bir “Barış” Konsepti Olarak Sivil Toplum ve Devlet İlişkisi

özgür bir anlayışa sahip olan Antik Yunan’da rastlamak mümkündür (Kocacık, 2003: 113). Öte taraftan sivil toplumun ne olduğu konusunda literatürde yazarların üstünde anlaşığı ortak bir tanım bulunmamaktadır. Bunun da nedeni sivil toplumun çok yönlü bir kavram olmasından ileri gelmektedir. Bundan dolayı Keyman (2004), sivil toplum ile ilgili çeşitli tanımlamalar ortaya koyarken, düşünürlerin genel itibarıyla kavramı, ahlaki, siyasi veya teknik boyutlarıyla ele aldıklarını ifade etmektedir. Ona göre, devletin denetim alanının dışındaki gönüllü örgütlerin yer aldığı alan kavramını teknik boyutlarıyla ele alanlar olduğu gibi, aynı zamanda; kavrama ahlaki ve siyasi bir değer katarak bireylerin varoluşlarını devlet iktidarının denetimi dışında örgütlü yapılar ile gerçekleştirdikleri alan biçiminde ele alan düşünürler de vardır.

Sivil toplumun ne olduğu konusunda bir fikir sahibi olabilmek için, öncelikle kavramın nasıl ortaya çıktığı konusunu irdelemek önemlidir. Sivil toplumun ortaya çıkışıyla ilgili yapılan tartışmalara da göz atıldığında, ilk kez Aristoteles’in insanlar için en uygun yönetim biçimi olan polis yani şehir devleti olarak ortaya çıkan ve temel özelliği yasalarla belirlenmiş kurallar sistemi içinde özgür ve eşit yurttaşların siyasi toplumu diye anılan yönetim biçimine rastlanmaktadır. Bu kavram daha sonraki dönemlerde Latince’ye ‘societas civilis’ olarak aktarılmıştır (Onbaşı, 2003: 13). Aristoteles’in ortaya koymuş olduğu sivil toplum anlayışı doğal bir olgu olan devlet ile özdeş bir anlama sahip olarak 18. yüzyılın sonlarına kadar sürmüş ve Aydınlanma dönemi düşünürlerini de büyük oranda etkilemiştir. Özellikle başta T. Hobbes, J. Locke ve J. J. Rousseau gibi düşünürler 17. yüzyıldan itibaren Aristoteles’in düşünsel temellerinde ortaya koymuş olduğu sivil toplum kavramını “toplum sözleşmesi” temelinde açıklamaya çalışmışlardır.

Avrupa’da sivil toplumun tarihsel gelişimine göz atıldığında, 12. ve 13. yüzyıllardan itibaren Avrupa’da kentleşmenin ve burjuva sınıfının temellerinin atılması sivil toplumun oluşumuna da zemin hazırlamıştır. Fakat bu dönemde feodalizmin etkili olması sivil toplum olgusu için bir engel teşkil etmekteydi. Öte taraftan, Avrupa’da ticaretin yeniden canlanmaya başlamasıyla birlikte kentlerde canlılık meydana gelmiş, daha önceki devletlerin baskıları sonucunda kırlara çekilen feodal yapılar yerine kentlere doğru çekilen bir nüfusun ortaya çıkmasıyla birlikte Avrupa’da ekonomik canlanma yeniden kentlerde başlamıştır. Özellikle ticaretle uğraşan ve bundan dolayı ticaret güvenliğinin sağlanmasını ön plana koyan burjuvazi sınıfının güçlenmesinin yanı sıra hareket alanını genişletebilmek için daha fazla özgürlüklere ihtiyaç duyması devletten özerk olarak hareket alanı kabiliyeti sağlayabilecek düzenlemelere ihtiyaç duymasına yol açmıştır. Böylece sivil toplum eğilimleri bu dönemde canlanmaya başlamıştır. Öte taraftan, burjuvazinin bu yükselişine Batıda egemen olan feodal yapı ve daha sonraki mutlak iktidar anlayışı bir engel oluşturduğundan, sivil toplumun doğuşu kaçınılmaz hale gelmiştir. Böylece, sivil toplum 17 ve 18. yüzyıllarda Batı Avrupa’da gelişen burjuvazi sayesinde ekonomik yaşamın merkezleri olan ve mülkiyet fikrinin doğuşuyla birlikte daha da güçlenen kentlerde oluşumunu tamamlamaya başlamıştır (Gönenç ve Keyman, 2004: 54). Diğer bir ifadeyle, feodal sistemin tarihsel süreç içerisinde toplumsal ihtiyaçlara bağlı olarak çözülmesi sonucunda kentlerde yoğunlaşan sosyal dinamikler kapitalizmin öncüsü olan

burjuva sınıfı için özgür bir ortam meydana getirmiştir. Özellikle bu dönemde pazar ekonomisinin gelişmesi, ticaret ilişkilerinde eskiye oranla paranın kullanımının daha fazla artması, zenginlik ve özel mülkiyetin hızlı bir şekilde kendine yer bulmaya başlamasıyla birlikte kentlerin özerkliğine yol açan farklı hayat biçimleri feodal sisteme bir alternatif oluşturan burjuvaziye geliştirmiştir. Böylece, sivil toplum kavramı, “eski Yunan’da devletin bir üyesi olma ve devletle özdeş olan sivil toplum anlayışının yerine birey ve grupların siyasal ve ekonomik hak ve özgürlüklerini feodal daha sonraki dönemlerde ise mutlakiyetçi rejimlere karşı kazanmaya çalışan ve devletten ayrı bir güç anlamında yeniden tanımlanmıştır” (Aslan, 2010: 361). Nitekim sivil toplum kavramı, 18. yüzyıla kadar toplumun uygarlaşması, bir başka deyişle, birey devlet ilişkilerinin bir despotun otoriter yönetiminden ziyade hukuk devletine göre düzenlenmesi anlamında kullanılmıştır.

Aydınlanma dönemi düşünürlerinden Hobbes, doğa durumunda olan insanı özü itibarıyla kötü olduğu fikrinden hareketle insanların birbirlerine verebileceği zararı engellemek için yurttaşların bir araya gelerek bir sözleşme etrafında birleşmeleri sonucunda can ve mal güvenliklerinin sağlanabileceği, böylece doğal toplumdaki uygar/sivil topluma geçebilecekleri düşüncesini ileri sürmüştür. Locke ise, doğal toplum halini Hobbes’a oranla daha ılımlı bir şekilde ele almış ve her ne kadar “insan insanın kurdudur” düşüncesini benimsememişse de, insanın mülkiyet hakkının sivil toplumda daha iyi korunacağını ifade etmiştir. Buna göre Locke’un ortaya koymuş olduğu sivil toplum düşüncesi iki aşamalıdır. Birincisi, insanların evrensel akıl ilkeleri çerçevesinde bir araya gelerek bir sözleşme etrafında birleşmesi ikincisi ise, yönetim biçimini belirleyerek siyasal toplum düzenini şekillendirmeleridir. Böylece, sözleşme ile insanlar doğal durumdan getirdikleri bazı hak ve özgürlükleri devlete bırakmışlardır. Fakat yurttaşların da devleti denetleme gücü sözleşme ile saklı tutulmuştur. Yani Locke burada devlet ile sivil toplum arasında bir ayrıma giderek devletin yalnızca halkın can ve mal güvenliğini korumakla yükümlü olduğunu ortaya koymuştur. Öte taraftan, sivil toplumu ise bireylerin akılcı tercihlerinin bir sonucu olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur (Azaklı, 1999: 225).

Rousseau ise, Hobbes ve Locke’tan mülkiyet açısından ayrılmaktadır. Çünkü ona göre, insan doğa durumunda iyi ve özgürdür ve toplumsal hayata geçtikçe mülkiyet ilişkileri sonucunda kıskançlık ve rekabetin başladığını, böylece insanın iyi durumunun tersine dönmeye başladığını iddia etmiştir. Bundan dolayı, Rousseau, insanların tekrar doğal durumda sahip oldukları hak ve özgürlüklere sahip olmak için bir sözleşme etrafında birleşmelerini önermiştir. Bu sözleşmeye göre, doğal durumdan sosyal duruma geçen bireylerin öncelikle genel bir irade etrafında birleşmeleri gerekmektedir. Devlet ise, bu hakları ve özgürlükleri tanıyıp korumalıdır. Bunun da denetlenebilmesi için genel iradeyi uygulayacak egemenliğin kaynağı ise, sivil toplumun yurttaşları olacaktır (Kocacık, 2003: 186-187).

Yukarıda isimleri geçen filozofların temel düşünceleri ele alındığında, 18. yüzyıla kadar sivil toplum anlayışının devlet ile özdeş tutulduğu görülmektedir (Demirel, 2013: 31). Nitekim 18. yüzyıla gelindiğinde ise, özellikle Hegel’in çalışmaları ile devlet ve sivil toplum ayrımının ortaya çıktığı gözlenmiştir. Hegel yaptığı çalışmalarda, önceki dönemlerde yaşamış filozoflardan farklı olarak, sivil toplum ve aile anlayışını devletten ayırmıştır. Çalışmalarında devletçi bir zihniyete sahip olan Hegel

Bir “Barış” Konsepti Olarak Sivil Toplum ve Devlet İlişkisi

düşüncesinde “sivil toplum, “özgürlüğün doğal bir koşulu olmasından ziyade, ataerkil hane düzeninin basit dünyası ile evrensel devlet arasında “konumlanmış” bulunan tarihsel olarak üretilmiş ahlaki yaşam alanı biçiminde kavranmıştır” (Keane, 1993’ten akt. Gözübüyük, 2010: 97). Aile, sivil toplum ve devlet ayrımı konusunda Hegel, aile hayatının genel itibarıyla sevgi, saygı ve fedakârlığa dayanan bir duygusu etrafında oluştuğunu, sivil toplumun ise, bireylerin çıkarları etrafında gelişen çatışma, rekabet ve hırs gibi normlar etrafında geliştiğini ortaya koymuştur. Diğer bir ifadeyle, Hegel’e göre, farklılık, özel çıkar ve çatışma alanı ortaya çıkarır. Sivil toplum ise, aile ile devlet arasında bir yerde durur ve “bu alanda bireylerin, toplumsal sınıfların, her türlü toplumsal kurum ve kuruluşların sivil toplumu meydana getirdiğini” ileri sürmektedir. Bundan dolayı, Hegel’de sivil toplum, diğer düşünürlerden farklı olarak, doğal bir durum olarak görülmez hatta sivil toplumun ortaya çıkarmış olduğu rekabet, çatışma ve baskı gibi durumlardan kurtulmanın yolu sivil toplum üzerinde devlet denetiminin sağlanmasıdır (Gözübüyük, 2010: 98).

Hegel’den sonra sivil toplum ile ilgili önemli fikirler ileri süren düşünür de Karl Marx’tır. Sivil toplum ve devlet ilişkilerinin ortaya konulmasında Hegel’den etkilenen Marx, Hegel’in bu konuda ortaya koymuş olduğu idealist diyalektik teoriyi materyalist diyalektik bir yaklaşımla ele almış ve sivil toplum-devlet ayrımını da alt yapı ve üst yapı çerçevesinde değerlendirmiştir. Ona göre sivil toplum kapitalist bir sistemin parçası bir sınıf olan burjuvaya dayanan bir olgudur. Bu nedenle, sivil toplumdaki sınıfların çatışmasında devlet toplumsal sınıflar arasındaki çelişkileri gidermez. Bu çatışmalar yalnızca devlet aygıtının fonksiyonunu şekillendirir ve böylece bu ilişkilerin sürdürülmesini sağlayarak egemen sınıfların iktidarını güçlendiren bir örgütlenmedir. Çünkü üretim araçlarını elinde bulunduran burjuva üretim araçlarına sahiptir ve kapitalist bir ekonomi de devletin politikalarına yön veren önemli bir aktördür. Bundan dolayı, Hegel sivil toplumun devlet tarafından korunması ve sürekliliğinin sağlanması gerektiği görüşünü ileri sürerken, Marx, sivil toplumun kendisini sömürü düzenin hâkimi olan burjuva sınıfının ve devletin yaşam alanı olarak görmüştür (Demirel, 2013: 42-43).

Ayrıca sivil toplum olgusunun Marx ve Marxistler tarafından sevimsiz bir kavram olarak görülmesinin temelinde sivil toplumu burjuva toplumu olarak görmeleri yatmaktadır. Oysa her ne kadar sivil toplum gerçek manada burjuva ile yaygınlık ve önem kazanan bir olgu olsa da, 19. yüzyılda görülen vahşi kapitalizm döneminde işçilerin bir araya gelerek sivil bir toplum kuruluşu örneği ortaya koymaları ve bunun sonucunda da işçi haklarında çeşitli iyileştirmeleri sağlamaları sivil toplumun devlet aygıtıyla birlikte yalnızca egemenlere hizmet etmediği söylenebilir. Çünkü Marx salt ekonomik faaliyetler ekseninde sivil toplumu ele alırken, Gramsci, Marx’ın bu tezini daha da geliştirerek sivil toplumun yalnızca ekonomik faaliyetlerle sınırlandırılmaması gerekliliği fikrini ortaya koymuş ve devletin siyasi toplum ile sivil toplumun bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkan bir aygıt olduğunu ileri sürmüştür (Akpınar, 1997: 48). Nitekim burada Gramsci’nin devlet ile sivil toplum ilişkisini ele alırken, Hegel ile Marx arasında bir senteze ulaşmaya çalıştığı görülmektedir. Çünkü Gramsci, sivil toplum ile siyasi toplumun birbirine karıştırılmasının devleti putlaştıracağını ifade ederek,

Hegel'den ve aynı zamanda da, sivil toplumun devletin istenilmeyen kararlarının değiştirilmesinde de ikna edici rolü olduğunu belirterek Marx'tan ayrılmaktadır (Arslan, 2001: 56-57).

Yukarıda isimleri zikredilen düşünürlerin her birinin sivil toplum olgusunu farklı yaklaşımlar çerçevesinde ele aldıkları görülmekte ve sivil toplum olgusu hakkında çeşitli sonuçlara varmaya çalıştıkları izlenmiştir. Fakat dünyada özellikle son iki yüzyıllık süre içerisinde meydana gelen değişimler, gelişmeler ve savaşlar aslında sivil toplum olgusunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Örneğin, Hegel'in iddia ettiği gibi eğer devlet iyi, sivil toplum sorunlu bir olgu ise, dünya savaşlarını ortaya çıkaranların kimler olduğu ön plana çıkmaktadır. Öte taraftan İkinci Dünya savaşından sonra önemli bir şekilde gelişen sivil toplum anlayışına sahip grupların savaşlara ve toplumsal bunalımlara karşı tepkilerini otoriter iktidarlara göre daha barışçıl bir şekilde ortaya koydukları gerçeğini tarihsel veriler kaydetmektedir (Akpınar, 1997).

Genel itibariyle ele alınacak olursa, sivil toplum dünyada, özellikle ekonomik anlamda sanayi toplumu ve kapitalizm, siyasi ve toplumsal açıdan da Fransız Devrimi, Orta Çağ Avrupa'sının siyasi yapılanmasından kalma izleri büyük oranda yok etmiştir. Bu dönem içerisinde özellikle modernlik projesiyle birlikte Liberal düşüncedeki filozofların doğal haklarla ilgili başlattıkları çığır ile birlikte, bugün Avrupa siyaset düşüncesinin en önemli ögesi olan bireyin ön plana çıktığı görülmektedir. Toplumsal yaşamın temel ögesi olarak görülen aile kurumu yerini bireye bırakmaya başlamıştır. Bu bağlamda, modern dünyada sivil toplumun canlanmasına katkı sağlayan, sermaye birikimi, pazar ekonomisi, serbest rekabet, sınırlı devlet vb. kavramları, bireyi esas alan bir anlayışın uzantıları olarak gelişmiştir. Fakat sivil toplum anlayışının Avrupa'da da hep gelişerek ortaya çıktığını söylemek güçtür. Özellikle 1917 Bolşevik devriminden sonra Avrupa'da ortaya çıkan komünist rejim birçok alanda olduğu gibi sivil toplum alanına da nüfuz etmiş ve bu anlayışı bastırmıştır. Fakat 1980'li yıllardan itibaren ve özellikle 1989 yılında Sovyet bloğunun yıkılmasıyla birlikte sivil toplum anlayışı yalnızca Batı Avrupa'da değil, diğer ülkelerde de gelişme imkânı bulmuş ve günümüz dünyasında birçok ülkede varlığını sürdürmüştür (Çaha, 2007).

Günümüzde modern toplumlara bakıldığında, sivil toplum anlayışı ile modernliğin birbirine paralel olduğu görülmektedir. Nitekim sivil toplum ve modernlik ilişkisi bağlamında Paine'nin düşüncelerine göz atıldığında, sivil toplumun kendisini yönetmeye yönelik güvenin artması ile devlet kurumlarına ve kanunlarına olan ihtiyacın da o oranda azaldığı ve olması gerekenin de devlet gücünün sivil toplum lehine sınırlandırılması gerektiği görüşünü savunmuştur (Gözübüyük, 2000: 1997). Ayrıca modern toplumlara göz atıldığında, demokrasi konusunda önemli çalışmaları olan Tocqueville'nin, Amerika toplumu konusundaki gözlemleri sivil toplum olgusunun bir toplum için ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması bakımından ilgi çekicidir. Onun gözlemlerinden bir tanesi de, Amerika halkının nasıl olur da bu kadar kolay bir örgütlenme kabiliyetine sahip olduğu üzerinedir. Çünkü gözlemlerinde, Amerika'da herhangi bir yaştan veya siyasi toplumsal eğilim ve statüden insanlar herhangi bir toplumsal işin gerçekleştirilmesi için kolay bir şekilde bir araya gelebilmekte, belli toplumsal dernekler altında örgütlenmelerini gerçekleştirebilmektedirler. Nitekim Tocqueville

Bir “Barış” Konsepti Olarak Sivil Toplum ve Devlet İlişkisi

Amerika’da kolay örgütlenmenin sebeplerini araştırdığında, insanların çocuk yaşlarından itibaren hayatın güçlüklerine karşı bilinçlendirildikleri, toplum otoritesine veya devlete kuşkuyla bakabildiklerini ve böylece tek başına haklarının çiğnendiği durumlarda da diğer bireylerden yardım alarak çeşitli sivil toplum kuruluşları altında örgütlenebildiklerini belirtmiştir. Ayrıca Birleşik Devletlerde toplumun güvenliğini korumak, ticareti, endüstriyi, ahlaki ve dini değerleri geliştirmek için derneklerin kurulduğunu ifade eder (Tocqueville, 1994: 83’den akt. Tamer, 2010, 100-101). Diğer bir ifadeyle, devlet ne kadar merkezileşirse onun otoritesi de o oranda artar. Aşırı otoriterliğe giden bir devlet düşüncesinde ise, özgürlükler tehlikeye girer. Bu da toplumda ekonomik, siyasal ve hukuki çıkarların tehlikeye girmesine neden olur. Nitekim günümüzde de çeşitli ülkeler karşılaştırıldığında, sivil toplum anlayışının gelişmediği ülkelerde bu tür sorunların yaşandığı görülmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, sivil toplum, çağımızda kapitalist bir ekonominin yanında demokratik bir politik sistem önerir. Demokratik olmayan toplumlarda sivil toplum anlayışının yaşam alanı bulması pek de mümkün olmamaktadır (Demirel, 2013: 84).

Türkiye’de sivil toplum gelişimine göz atıldığı zaman, öncelikli olarak Türkiye’nin Osmanlı gibi bir imparatorluğun parçalanması sonucu kurulan bir devlet olması sivil toplum gelişimini önemli ölçüde etkilemiştir. Osmanlı Devleti’nde sivil toplum anlayışına bakıldığında 16. yüzyıla kadar Ahi ve lonca teşkilatları gibi bazı sivil toplum örgütlerinin var olduğu bilinmektedir. Fakat 16. yüzyıldan sonra devletin merkezileşmesi 19. yüzyıla kadar sivil toplum anlayışının gelişmesini engellemiştir. Nitekim 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı’nın modernleşme çabaları sonucunda Avrupa’ya giden Jön Türklerin etkisiyle sivil toplum anlayışının Cumhuriyetin kurulmasına kadar inişli çıkışlı bir değişim geçirdiği görülmektedir (Yıldırım, 2001). Nitekim birinci dünya savaşından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti de, imparatorluğun bir parçası olma özelliğini 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar korumuş ve sivil toplum olgusunun gelişimine olumsuz yönde etkide bulunmuştur. Özellikle medrese, tarikatlar ve vakıflar gibi sivil toplum kuruluşlarının yanında Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde ortaya çıkan, özel teşebbüs, ekonomik gruplar, siyasal partiler, dernekler, işçi hareketleri, kadın hareketleri, medya ve siyasal ideolojiler gibi sivil toplum unsurlarının tek parti döneminde baskı altına alındığı ve işlevsizleştirildiği görülmektedir. Fakat 1950’li yıllardan itibaren dünyada meydana gelen gelişmelerin etkisiyle Türkiye’de sivil toplum çalışmalarının tekrar başladığını söylemek mümkündür (Keyman, 2006).

Avrupa’da feodalizmin yıkılması ve kapitalist ekonomide liberal düşüncelerin yükselmesiyle gelişme şansı bulan sivil toplum düşüncesi, Türkiye’de de özellikle 1980’li yıllarda küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan neo-liberalizmin etkisi ve bunun sonucunda ekonomi ve siyasetin yeniden yapılandırılması, devlet sektörü yerine özel sektöre ağırlık verilmesi, öğrenci ve çevre hareketleri gibi yeni toplumsal hareketlerin görülmesi, Türkiye’de sivil toplum anlayışına canlılık kazandırmıştır (Kocacık, 2003: 188).

DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ

Sivil toplum ve demokrasi ilişkisi ele alındığında, her ne kadar sivil toplum teorikte modern devletle var olsa da gerçekte sivil toplum anlayışı yalnızca demokrasi ile var olabilmektedir. Nitekim Antik Yunandan günümüze kadar ki yönetim biçimlerine de bakıldığında, sivil toplum anlayışının varlığını demokratik toplumlarda daha sağlıklı bir şekilde sürdürebildiği anlaşılmaktadır. Hatta sivil toplum anlayışının gelişmişliği de toplumların demokrasi düzeylerini göstermesi açısından önemli bir ölçüt olarak ortaya konulabilir. Diğer bir ifadeyle, bir yönetim biçimi olarak demokrasinin sağlıklı bir şekilde ortaya çıkması, sivil toplum anlayışının gelişmesine bağlıdır. Yani bu iki olgu arasında karşılıklı ilişki bir bağımlılık vardır (Sarıbay, 2007: 543-560).

Günümüzde sivil toplum, otoriter ve totaliter rejimler açısından bir engel olarak görülmüştür. Buna rağmen sivil toplum, demokrasiye geçişin önemli bir kriteri olarak etkili olmaktadır. Örneğin, Fransa'da 1789 yılından sonra Napolyon dönemi başlasa da Fransa'daki otoriter dönem sadece kısa bir dönem sürmüş ve devamında Fransa yine demokrasiye geçmiştir. Diğer bir örnek de Türkiye'den verilebilir. Bilindiği üzere, Tek parti döneminden sonra Türkiye çok partili sisteme geçmiş ve demokrasi rejimi daha yoğun uygulanmaya başlamıştı. Daha sonra ki dönemlerde de Türk toplumu her ne kadar ortalama 10 yılda bir askeri darbe ile karşılaşmışsa da, ordunun otoritesi uzun sürmemiş ve yerini demokratik seçimlere bırakmak zorunda kalmıştır. Nitekim 2000'li yılların başından itibaren de artık, Türkiye'de herhangi bir otoriter rejimin uzun süre ayakta kalamayacağı gerçeği ortaya çıkmıştır. Özellikle teknolojik anlamda meydana gelen gelişimin sonucunda dünya ile bütünleşmesini önemli bir oranda gerçekleştiren Türkiye'nin otoriter rejimler tarafından yönetilmesi veya bu tür iktidarların varlığını uzun süre ayakta tutması çok zor görünmektedir. Çünkü Türkiye'de sivil toplum anlayışı belli bir oranda gelişimini tamamlamış ve toplum kendi içerisindeki sorunları salt devletten beklememekte ve gerektiği yerde sivil toplum anlayışıyla örgütlenerek herhangi bir darbe vb. girişimlere karşı çıkabilmekte aynı zamanda iktidarların otoriterleşmesi karşısında da bir baskı unsuru olarak durabilme felsefesini geliştirmiştir (Gençkaya, 1997: 105).

Öte taraftan sivil toplum ve demokrasi ilişkisi fonksiyonel açıdan ele alındığında da görülmektedir ki, sivil toplumun varlığını sürdürebileceği en uygun ortam demokratik rejimlerde bulunur. Bundan dolayı, otoriter rejimlerde kısıtlı bir şekilde varlığını sürdüren sivil toplum anlayışı otoriter yönetimlerden demokrasiye geçişler sırasında da işlevsel hale gelmektedir. Nitekim toplumsal şartların siyasi partilerin oluşmasına ve rekabetçi seçimlerin yapılmasına izin vermesi durumunda sivil toplum anlayışı muhalif politikacıların kısa zamanda sivil toplumu harekete geçirerek yeniden siyasi topluma girmelerinde önemli işlevler yerine getirir. Böylece siyasi alanda liberalleşmenin meydana gelmesi ile birlikte sivil toplum, devlet-dışı, partizan olmayan siyasi hayatı yeniden organize etmeye başlar. Nitekim Türkiye'de 1946 yılında çok partili hayata geçişte bunun örneklerini görmek mümkündür. Fakat sivil toplum geleneğinin bulunmadığı veya zayıf olduğu ülkelerde demokrasiye geçişin veya siyasal demokrasinin kurumsal mekanizmaları bir biçimde kurulmuş olsa bile, bunların idame ettirilmesinin son derece zor olduğu söylenebilir. Bu konuda özellikle 2010 yılında başlayan "Arap Baharı" adını alan ve otoriter rejimlerden kurtulup demokratik rejimleri hayata geçirmek

Bir “Barış” Konsepti Olarak Sivil Toplum ve Devlet İlişkisi

amacıyla ortaya çıkan toplumsal hareketlerin başarısızlığının bu toplumlarda sivil toplum anlayışının gelişmediğinin bir örneğidir (Yıldırım, 2001: 58).

Diğer bir taraftan, sivil toplum ile demokrasi ilişkisi konusunda, sivil toplumun yalnızca demokrasiden ziyade diğer rejimlerde de varlığını sürdürebildiğini iddia eden düşünürler de vardır. Bunlardan bir tanesi de John Gray’dır. Ona göre, sivil toplum ile siyaset ve demokrasi arasında zorunlu bir ilişki yoktur. Diğer bir ifadeyle, “sivil toplum kurumları demokratik olmayan hükümet biçimleriyle de pekâlâ bir arada bulunabilirler. Bu görüşün sivil toplumun esas itibarıyla özel alan ve ekonomiden ibaret olduğu varsayımı altında büyük bir doğruluk payı olsa da, bir sivil toplumun otoriter bir yönetim altında canlılık ve özerkliğini uzun süre koruyabileceği son derece şüphelidir” (Erdoğan, 1998: 10). Osmanlı döneminde var olan lonca teşkilatları bu duruma örnektir. Fakat özel anlamda veya yalnızca ekonomi alanı gibi tek bir alanda da, sivil toplum bir toplumu demokrasiye götürmede tek başına yeterli değildir. Buna karşın sivil toplum her daim otoriter rejimler için de önemli bir tehlike teşkil etmektedir. Bu bağlamda sivil toplumun diğer rejimlerle olan ilişkisi kısaca şöyle değerlendirilebilir:

“...Sivil toplum devletten ahlaki ve siyasi olarak daha güçlü ve daha belirleyici olduğu durumlarda, demokratik bir işlev üstlenmektedir. Bu anlamda siyaset bilimine, sivil toplumun güçlü ve etkin olduğu siyasi rejimler “demokratik”, sivil toplumun yasaklandığı ya da yok edildiği rejimler “totaliter”, sivil topluma belli derecede özgürlük verilirken, aynı zamanda sivil toplum üzerinde güçlü bir devlet denetimi talep eden rejimler ise “otoriter” olarak sınıflandırılmaktadır...” (Yıldırım, 2001: 67).

TOPLUMSAL BARIŞ AÇISINDAN SİVİL TOPLUM VE DEVLET İLİŞKİSİ

Toplumsal anlamda, tarihin ilk çağlarından günümüze kadar her toplumda çeşitli sorunlar var olmuştur. Elbette her toplumda mevcut olan çeşitli büyük ya da küçük çaplı toplumsal sorunlar, toplumu oluşturan bireylerin sosyal bütünleşmeleri önünde bir engel oluşturabilmekte ve toplumsal barış konusunda problematik hale gelmektedir. Özellikle 1789 yılında meydana gelen Fransız Devrimiyle birlikte milliyetçilik, ulusçuluk, eşitlik ve özgürlük gibi çeşitli fikirlerin ortaya çıkması, aynı zamanda dünyada toplumların yeni sorunlarla da yüzleşmelerine yol açmıştır. Nitekim Fransız devrimi ve modernlik teorisiyle birlikte 19. ve özellikle 20. yüzyılda dünyayı etkisi altına alan “milliyetçilik” düşüncesi bu dönemde Osmanlı’nın parçalanmasına yol açmış ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sonra da bu genç devletin önemli ilgi alanlarından bir tanesi olmuştur. Cumhuriyet sürecinde ortaya çıkan isyanların ekseriyetle modernlik teorisi sonucunda ortaya çıkan “milliyetçilik” hareketine bir tepki veya onun sonucunda ortaya çıkan “kendi etnik aidiyetini elde etme” oldukları öne sürülebilir. Fakat 20. yüzyılda, henüz bir sivil toplum anlayışını geliştirememiş bir toplumda farklılıkların barışçıl yollarla ve diyalogla çözülebileceği paradigması gelişmemiş ve bundan dolayı toplumsal sorunlar birikerek günümüze kadar ulaşabilmişlerdir.

Yukarıda ifade edilen sorunların önemli nedenlerinden bir tanesi, sivil toplum anlayışının ve sivil toplum örgütlerinin öneminin halen Türk toplumunda tam olarak anlaşılmasındadır. Bilindiği üzere, Türkiye’de sivil toplum bilinci 1965’ten sonra artmıştır. İlk defa 1960’lı yılların ortalarında İdris Küçük Ömer sivil toplum kavramını kullanmaya başlamıştır. Küçükömer sivil toplum ile Türkiye’nin kendine özgü koşullarını ve toplumsal dinamiklerini inceleme girişiminde bulunmuştur. Bu çabalar Türkiye’de sivil toplum anlayışının gelişmişliğini veya dinamiklerinin anlaşılması açısından önemli bir gelişmedir. Türkiye’de toplumsal gelişimin ve dinamizmin sağlıklı olması ile sivil toplumun hayata geçmesi arasında doğru bir orantı vardır. Fakat her hemen hemen 10 yılda bir gerçekleşen askeri darbeler toplumu derinden sarstığı gibi sivil toplum örgütlerinin gelişimini de olumsuz etkilemektedir. Nitekim sivil toplum anlayışının gerilediği dönemlere bakıldığında, Türkiye’de hep baskıcı veya askeri otoriter yönetimlerin yer aldığını görmek mümkündür. Oysa demokratikleşmesini gerçekleştirmiş toplumlarda sivil toplum örgütleri, bireylerin haklarının korunmasında ve toplumsal bütünleşmenin gerçekleştirilmesinde önemli işlevler üstlenmektedir. Çünkü sivil toplum geniş tabanlıdır ve amacı toplumun menfaatleridir (Küçükömer, 1994).

20. yüzyılda ortaya çıkan büyük toplumsal sorunların çözüm yollarına göz atıldığında, genel itibariyle meselelere askeri yollarla çözüm bulmaya çalışmanın kısa fakat kalıcı bir çözüm olmadığı görülmektedir. Bu durumda “toplumsal barışın gerçekleştirilmesinde sivil toplumun etkisi ne ölçüde olabilmektedir?” sorusu ele alınabilir. Çünkü sivil toplumun Türkiye’deki gelişimine göz atıldığında, devlet otoritesinin çok yüksek olduğu dönemlerde sivil toplum anlayışının minimuma indiği ve bu dönemlerde de meydana gelen herhangi bir toplumsal sorunun barışçıl yollardan ziyade, askeri yöntemlerle çözümlenmeye çalıştığı görülmüştür. Elbette bu durum, toplumda bireylerin kendilerini güvende hissetmemeleri ve toplumsal bir güvensizlik korkusunun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, toplumsal korkunun ve güvensizliğin olduğu bir yerde toplumsal barışı elde etmek mümkün mü? Sorusu ayrıca ön plana çıkar. Bütün bu olumsuz gelişmelere karşın, 21. Yüzyılda “Postmodern” teorisinin dünyayı etkisi altına alması ve “farklılıkların birlikte barış içinde yaşayabilme vurgusu” günümüzde toplumsal sorunların çözümünde devletleri, toplumsal sorunlara yaklaşım, analiz ve çözüm konularında yeni yöntemlere sevk etmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu dönemden günümüze kadar ekonomik, toplumsal ve psikolojik açıdan önemli toplumsal sorunlar yaşanmıştır. Diğer hükümetlerden farklı olarak, AK parti hükümeti küreselleşme olgusunun etkilerini ekonomik, sosyal ve politik anlamda derinden hissetmiştir. Küreselleşmenin etkisiyle kapılarını dünyaya açan ve daha liberal bir ülke durumuna gelen Türkiye’de, sivil toplum anlayışı da önceki dönemlere nazaran çok daha hızlı ve etkin bir şekilde gelişmeye başlamıştır. Nitekim AK partinin toplumsal sorunlara yönelik çözüm arayışlarına da göz atıldığında, sivil toplum örgütlerinin görüşlerini de dikkate alarak toplumsal sorunların çözümünde daha gerçekçi gelişmeler kaydettiği görülmektedir. Sivil toplum toplumsal sorunların çözülmesinde; toplumsallaşma, gruplar arasında arabuluculuk ve taraflar arasında iyi ilişkilerin sağlanmasında rol oynamaktadır. Fakat bu görevi de en iyi şekilde yerine getirebilecek sivil toplum kuruluşlarının çoğu

Bir “Barış” Konsepti Olarak Sivil Toplum ve Devlet İlişkisi

kez bu faaliyetlerini Türkiye’de gerçekleştirememesi toplumsal sorunlara yol açmıştır (Çelik, 2013: 23).

Toplumsal barışın gerçekleştirilmesi bağlamında Locke ve Rousseau’nun da değindiği üzere sivil toplum örgütlerinin teoride olduğu gibi gerekli durumlarda bireylerin hakları için devlete baskı yapabilme gücüne sahip olmalıdırlar (Kocacık, 2003: 190). Öte taraftan sivil toplum anlayışının bir parçası olarak medyanın da toplumsal barışın sağlanmasında önemi büyüktür. Çünkü sivil toplumun halk üzerinde bilinç oluşturması önemlidir. Medya, bireylerde, sivil toplum bilincini oluşturan ve kitleleri harekete geçirebilme özelliğine sahiptir.

SONUÇ

Sosyal bir olgu olan sivil toplum anlayışı, tarihin ilk çağlarından günümüze kadar çeşitli şekillerde varlığını sürdürmüş ve yönetim biçimlerine bağlı olarak bazı dönemlerde özellikle otoriter rejimlerin baskısı altında etkinliğini kaybetmiş olsa da, küreselleşme ile birlikte dünyada tekrar canlılık kazanmaya başlamıştır. Sivil toplum anlayışının tarihsel gelişimi ele alındığı zaman, toplumsal sorunların had safhaya ulaştığı, bireylerin haklarının otoriter rejimler tarafından baskı altına alındığı dönemlerde iktidar baskısına karşı bir çelişki biçiminde ortaya çıkmış ve otoriter rejimlerin geri adım atmaları konusunda bir baskı aracı rolü oynadıkları görülmektedir. Sivil toplum olgusu özellikle İkinci Dünya savaşından sonra daha fazla bir önem kazanmıştır. Çünkü gerek devletlerarası makro sorunlar gerekse toplumların içinde meydana gelen görece daha mikro olarak görülen toplumsal sorun ve bunalımların en sağlıklı bir şekilde diyalog ile çözülebileceği gerçeği sivil toplumun önemini ortaya koymaktadır. Savaşlarla geçen 20. yüzyılın ilk yarısı özellikle sivil toplum anlayışından uzak, otoriter rejimler altında geçtiği gerçeği ve sivil toplum anlayışının baskılanması sonucunda ortaya çıkan dünya savaşları önemli örneklerdir. Özellikle İkinci Dünya savaşından sonra sivil toplum anlayışının dünya genelinde uluslararası bir boyut kazanması daha büyük savaşların önüne geçilmesinde önemli bir rol oynadığı ifade edilebilir.

Öte yandan sivil toplum anlayışının Türkiye’deki etkilerine göz atıldığı zaman, Türkiye’nin önemli görülen toplumsal sorunların çözümünün salt askeri çabalarla veya tek tip zihniyetine ait reçetelerle çözülmeye çalışılmasının olumlu sonuçlar vermediği, var olan mevcut sorunlara sadece geçici çözümler ürettikleri tarihsel gelişim sürecindeki örneklerle sabittir. Öte taraftan, toplumsal sorunların çözümünde sivil toplum örgütlerinin özellikle 2000’li yıllardan sonra sosyal sorunlar konusunda çözüm odaklı olarak iktidarlar tarafından dâhil edilmesi mevcut sorunların daha barışçıl yollarla çözülebileceğinin sinyallerini vermiştir. Nitekim Türkiye’de toplumsal barışın sağlanmasında sivil toplum örgütlerinin önemi özellikle son yıllarda daha da belirgin bir hal almaya başladığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKPINAR, A.**,*Sivil toplum: düşünsel temelleri ve Türkiye perspektifi*. Doktora Tezi, A.Ü.S.B.E., Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 1997.
- ARSLAN, O.**,*Sivil toplum ve Türkiye gerçeği*. İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 2001, s. 56-57.
- ASLAN, Seyfettin**,*Sivil Toplum Ve Demokrasi*,Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler, Fakültesi Dergisi, Y.2010, C.15, S.2 s. 361.
- AZAKLI, S.**,*Devlet-sivil toplum ve Türkiye*. Yeni Türkiye, 3, 1999, s. 22.
- ÇAHA, Ö.**,*Askın (Transandantal) Devletten Sivil Topluma*, Plato Film Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- ÇELİK, Ayşe Betül** ,*Neden Sivil Toplum ve Çatışma Çözümü*, Yuvarlak Masa Toplantısı Demokratik Gelişim Ens., 2013, s. 23.
- DEMİREL, Nuri**,*Tarih Kuram Sivil Toplum*, Orient Yay., Ankara, 2013, s. 31.
- ERDOĞAN, Mustafa**, “*Sivil Toplum, Bir Kavramın Anatomisi*”, Liberal Düşünce Dergisi, Ankara, 1998, s. 10.
- GENÇKAYA, Ömer, Faruk**, “*Demokratikleşme ve Sivil Toplum Üzerine Bir Not*”, Yeni Türkiye, s.18.
- GÖNENÇ, A., A. Ve Keyman, E. Fuat**.*Sivil toplum, sivil toplum kuruluşları ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi*, Konferans Yazıları, (Yayına hazırlayan: Arzu Karamani), 2004, no 4. s. 54.
- KEYMAN, E. F.**, *Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha*, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ankara, 2006.
- KOCACIK, Faruk**,*Toplum Bilim Ders Notları*, C.Ü. Yayınları, Sivas, 2003, s. 113
- KÜÇÜKÖMER, İdris**,*Politik ve Sivil Toplum İlişkisi, Sivil Toplum Yazıları*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994
- ONBAŞI,Funda**, *Sivil Toplum*, L_M Yayınları, İST., 2005, s. 13.
- SARIBAY, Ali Yaşar**, “*Türkiye’de Demokrasi Ve Sivil Toplum*”, *Türkiye’de Politik Değişim Ve Modernleşme*, Kalaycıoğlu, Ersin ve Sarıbay, Ali Yaşar (Ed.), Alfa Aktüel, İstanbul, 2007, S. 543-560. Ankara-1997, s.105.
- TAMER, Mine Gözübüyük**,*Tarihsel Süreçte Sivil Toplum*,Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2010.
- İnternet Kaynakçası**
- KEYMAN, Fuat**, “*Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum*”, İnternet Adresi: <http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com.content&view=article>, Erişim tarihi: 04.05.2015.